

TASAVVUF VE TARİH İÇİNDE KUŞADASINDAKİ YANSIMALARI

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM¹

Tasavvuf, keskin hükümlerle örülmüş İslam şeraitini, ince işçilikler ve tezyin edilmiş detaylarla gönüllerle buluşturur. Tasavvuf, faziletli insan olmanın yolculuğunu anlatır. Fazilet, fazlalık ve kazanılan artı değer demektir. Farzları vacipleri eda etmek, haramlardan sakınmak zaten Müslümanca yaşamının asgari şartlarındandır. Faziletli insan olmak için zorunlu olmadığımız müspet ya da menfi bazı küçük görünen hususların uygulanmasının ya da terk edilmesinin önemi büyüktür. “Kulum bana nafilelerle yaklaşır” mealindeki kudsi hadis bu gerçeği ifade etmektedir. Nafileler hukuken üstümüze lazım olmayan şeylerdir. Fakat edeb-erkân olarak ifade edebileceğimiz, insanı kemâlâta sevk edecek küçük şeyler, bazı önemli detaylar artı değer kazanmamıza, Allah’a yaklaşmamıza vesile olacaktır. Bu hususun tam zıttı olan durumlar da söz konusudur. Bunun için Allah Resûlünün veda hutbesindeki şu ifadesini hatırlamak yeterlidir: “Şeytan artık size büyük günah işletmekten ümidini kesmiştir. Bundan sonra küçük günahları önemsetmeyerek size yaklaşacaktır” Demek ki eksi değere düşmek de yine bazı küçük hoş olmayan şeyleri önemsememekle gerçekleşmektedir. O halde “küçük şeylerin güzeli Allah’a, çirkini de şeytana yaklaştırır” şeklinde bir genelleme yapılabilir. Tasavvuf, tam da bu cümlede ifadesini bulan zahiren küçük görünen şeyleri konu edinir. Dolayısıyla tasavvuftaki evrad, ezkar, riyazat, kısacası sülûk yolunda yapılan her şey, artı değerlerin ihyası, eksi değerlerin de ifnasına dair temel esaslardır.

Müslümanların tasavvuf ahlakından mahrum olmasının, birliğimize, kardeşliğimize ne kadar zarar verdiğine yaşadığımız her gün defalarca şahit olmaktayız. Bazı kısır çekişmeler yüzünden insan haysiyetine ve onuruna dair temelsiz ithamlarda bulunmak, “Berâet-i zimmet asıldır” hukuki kuralına rağmen masum insanları zan altında bırakmak, ayıp örtmek yerine tecessüsle ayıp aramayı adeta iş edinmek, Müslüman olduğu halde kendi bakış açısından olmayanı ötekileştirmek ve onun yok olması için çaba sarf etmek, Müslümanları bulunduğu hal üzere kabul etmek yerine kendisi gibi olmaya zorlamak ve daha sayabileceğimiz pek çok vakıa, bizim tasavvuftan ne kadar mahrum olduğumuzun delilidir. Demek ki yukarıda sözünü ettiğimiz o küçük şeyler hiç de küçük değilmiş. Bu hastalıklı yapımız fıkhi anlamdaki farz vacip ve haramlardaki noksanlıklardan değil, göz, gönül, dil ve fikir terbiyesinde çok önemi olan ve zahirde küçük görünen tasavvufi hasletlerden uzak kalmamızdan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple halisane yapılan tasavvufi sohbet, ilmi toplantı ve yayınların artmasına destek olmak bu tür hastalıklı yapılardan kurtulmamıza katkı sağlayacaktır.

Birileri bu zorluğu göze alıp yola çıkıyor. Yolda kalan ya da geri dönen oluyor ya da hedefe ulaşan. Peki ya diğerleri? Kokusundan da olsa hiç mi nasiplenmeyecekler o bahçenin? Hep akıl denen o bostan korkuluğu ile mi yaşayacaklar? Ariflerimiz buna hiç mi hiç bîgâne kalmamışlar. Akılla elde edilen zahiri ilimlerin içine irfan iksiri katmışlar, edeple yoğurmuşlar ve bununla bir medeniyet inşa etmişler. Çok ince bir işçilikle o zahiri ilimleri ahlaki değerlerle bezemişler ve İslam dininin amacı olan güzel ahlakı bir hayat tarzı haline getirmişler. Hal ehliyle zahir ehli hiç ayrı düşmemiş böylece. Çünkü birini ceset, diğerini can bilmişler. Fakat gün gelmiş, birbirinin mütemmim cüz’ü olan bu iki unsur ayrışma sürecine sokulmuş. Zahir ehli elden geldikçe kuralları tahkim etmiş, bundan bunalan bazıları da zahiri umursamadan

¹ DEÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

haliyle avunma yoluna girmiş. Sonuçta zahir ehli, kendisinin dahi uygulamakta sıkıntı çektiği kurallar yığınının altında ezilmiş, hal ehli olduğunu iddia edenler de kuraldan yoksun, dıştan bakıldığında din dışı sayılabilecek bir görüntüye mahkum olmuşlardır. Özetle zahir ehli canı olmayan heykellere dönüşmüş, hal ehli de subjektif yaklaşımlarla bir kuraldan yoksun, suizan odakları haline gelmiştir.

Sûfi şikâyet etmez, aksine daima şükreder. Çünkü şükür farkındalık, şikâyet nankörlüktür. İnsan hep daha fazlasını isteyen, bir türlü doymayan, doymayınca da sürekli şikâyet eden, kabre girinceye kadar bir türlü duracağı yeri bilemeyen haris varlık. Sufi iradesini de onu vere-rene teslim eder. Sevk-i ilahi ilahi ile çalışır çabalar. Süreçten sorumlu tutar kendini, sonuca odaklanmaz. Sonuç mutlak irade sahibinin takdiridir çünkü. Onun için “el-hayru fi maveka” (olanda hayır vardır) der her zaman. “keşke” yoktur onun lügatinde. Şirke eş görür o kelimeyi. Çünkü her olan bir tecelli-i ilâhîdir. Keşke demek o tecelliye itiraz anlamına gelir. Ona ilk itiraz eden de İblis’tir. İblisin yaptığı edepsizliktir. Hz. Âdem (as)’in yasak meyveyi yemesi ise isyandır. İsyan dinden çıkarmaz, lakin edepsizlik dinden çıkarır. Nitekim Hz. Âdem (as) tevbe etti ve affoldu, İblis ise sonsuza dek Allah’ın rahmetinden kovuldu. Onun için tasavvufun temel taşı “illâ edeb, illâ edeb”tir.

Sufi olmak, her ne var ise âlemde, her ne oluyorsa âlemde razı olmaktır. Yunus bunu anlatır en yalın ifadelerle: “Hoştur bana senden gelen, ya gonca gül yahut diken, ya hilâttır yahut kefen, nârın da hoş nurun da hoş” Çünkü razı olunursa rızaya erişilirSümbül Sinan Hazretleri sorar Muslihiddin Musa’ya: “Tanrı olsaydın neyi yapmak isterdin evlâdım?” diye. “Hâşâ!” der, “Şayet öyle bir şey olsaydı her şeyi merkezinde bırakırdım, çünkü ben O’ndan daha iyi bilemem ki!” cevabını verir ve “Merkez Efendi” kalır adı.

Lügatimizde dava, yani şikâyetle ilgili sözcüklere yer olmamalı. Arapça “hasım” olarak adlandırılır, mahkemelerde davaya taraf olanlar. Sözlük anlamı düşmanlıktır o kelimenin. Sufinin hiç işi olmaz böyle kavram ve anlamlarla. Bunun Yunusçası, “Ben gelmedim davi için, benim işim sevi için, Dost'un evi gönüllerdur, gönüller yapmağa geldim”dir.

Böyle bir dünya kurmaktır sufilik. Dünyadan, dünyalık çekişmelerden, hırstan, kinden, kavgadan arınmış bir dünyada yaşamak. Böyle bir dünya yaşanacak dünyadır. Dünyayı dünyadan temizlemedikçe temiz olmayacak dünya. Sözlük anlamı “alçak” olan dünya ancak böyle yükselecek. Ona sahip olacak sufi, fakat o ona asla sahip olamayacak. “Binlerce damada gelin olmuş bir güzeldir dünya. Her geleni âşık eder kendine, sonra boşar onu gönderir mahşere.” der Şeyh Sadi. Ama yine de güzeldir dünya, aldanmadan keyfini de çıkarmak gerek. “Helâl dairesi keyfe kâfidir” diyerek.

Tasavvufun büyükleri, nefsimize karşı daima dikkatli olma konusunda hoş misaller vererek uyarırlar bizi. Mesela Hz. Mevlana yılanla gösteri yapan şahsın akıbetini anlatarak ölümsüz dersler verir bize:

Bir yılancı, kış uyuşukluğundan ayrılmamış bir yılanı alır, şehrin meydanında o yılanla bir gösteri yapmak ister. Yılancı kendinden emindir, başlar gösterisine. Fakat bir şeyin farkında değildir. O gün bahar güneşi kendini fazla göstermiştir. Güneşin tesiriyle yılan canlanmaya başlar, biraz sonra da yılancıyı sokup oracıkta öldürür. Hz. Pir, “nefsin senin yılanındır” diye başlar öğütlerine. “Sen nefsin güvenirsün, ondan bir zarar gelmeyeceğini düşünürsün”

der. “Fakat senin nefis yılanına makam güneşi, servet güneşi, imkân-itibar güneşi vursun da o zaman gör, o yılanın nasıl canlanıp seni soktuğunu” diye uzun uzun sıralar öğütlerini.

Güneş canlılar için hayat kaynaklarından önemli biri. Toprağı ısıtınca canlanmaya başlar nebatat ve hayvanat. Her biri kendi fitratı, mayası neyse onun gereğini koyar ortaya. Zahiri hayır görünenler nimetler saçar; koyunlar kuzular, tavuklar yumurtlar, buğdaylar başağa durur, çiçekler güzel koku ve neşve saçar. Zahiri şer görünenler ise korku ve ürperti veren halleriyle başlarını uzatırlar; dikenler, zehirli otlar, yılanlar, çıyanlar o güneşin çocuklarıdır. Bütün bunlar varlık âleminin denge unsurudur. Hayır-şer tanımlamaları zahiri anlamda insanın algı biçimiyle alakalıdır. Maksudımız güneşin her şeyi fitratı, mayasına göre etkilediğini anlatmaktır.

Konuyu insana getirirsek; koyun tabiatlısı da var insanın, yılan tabiatlısı da. Ayırt etmek zordur onları. Ta ki nefislerini canlandıracak bir güneş onlara vuruncaya kadar. O zaman ortaya çıkar fitratı, mayası. Mayası güzelse o güneş onu daha hayırlı ve bereketli kılar; hak huktan ayrılmadan nice güzelliklere vesile olur. Fakat sayıca azdır bunlar. Çoğunluk ise yılan tabiatlıdır. Nice mübarek görünen insanlar vardır, asla bir haksızlık, kötülük ummazsınız kendisinden. Fakat bir gün makam güneşi doğar, servet, makam itibar güneşi yansır nefisine. Tanıyamazsınız kendisini. Nefsi kabarmış, egosu yükselmiştir ve nice meziyetler vehmeder artık kendisi için. “Sıkıntıya düştüğünde Bize dua eder. Sonra onu katımızdan bir nimetle donattığımız zaman ‘bu bana bendeki bilgi ve kabiliyetten dolayı verildi’ der” (Zümer 39/49). Benzer ayetler sıkça tekrarlanmıştır Kur’an-ı Kerim’de.

Soyut tanımlar, izahlar âfâkî geldiği için birkaç örnek verelim:

Yaşanmış bir olaydır: Hoca vaazlarında şans oyunlarından para kazanmanın haram olduğunu anlatırmış yeri geldikçe. Oğlu da meraklıymış şans oyunlarına. Günün birinde yüklü bir para çıkmış oğluna. Küçük bir ilçe olduğu için çabucak duyulmuş ve hocanın ne yapacağı merak konusu olmuş. Hoca Cuma vaazında konuyu açmış. Düşünüp taşındığını, Allah’ın haram yemeyi yasakladığını fakat kullanmayı yasaklamadığını, bundan dolayı da o parayla otomobil aldıklarını söylemiş. Servet güneşi vurunca nefis, nasıl bir yılan olup tevil zehri akıtıyor!

İmkânı dar olan çoğu kişi eline imkân geçse ne kadar cömert ve hayırsever olacağını söyler durur. Eline imkân geçtiğinde ise cimri kesilir. Bunların örneklerini her zaman görebiliriz çevremizde.

“Allah dostlarında bile en son giden duygu önde olma duygusudur” buyurur Hz. Pir. Bir tarikata bağlı öğrencimin şeyhi vefat ettiğinde kendisine, “Şeyhinizin yerine kimin geçeceği belli oldu mu?” diye sordum. “Sorun var hocam” dedi. “Bir tayin ya da tasvip olmadığı halde kırk yıla yakın Efendi hazretlerinin yanında hizmet eden zat halifelik iddiasında bulunuyor.” Garip değil mi? Tasavvufun en önemli hedeflerinden biri mahviyet ve nefsi egodan temizlemek. Demek kâr etmiyor yıllarca yapılan riyâzât. Fırsat güneşi vurmaya görsün nefse. Heba oluyor cümle emekler.

Özetlemek gerekirse tasavvuf insanı insan yapma sanatıdır. İnsana everensel ahlak değerleri kazandırıp Allah’ın yarattıklarını hoş tutmaktır. Canlı cansız bütün varlıklarla uyumlu yaşamaktır. İşte tam bu noktada bu kutlu yolun Kuşadası’ndaki yansımalarından söz edelim.

2017 yılında Kuşadası'nda düzenlenen "Kuşadalı İbrahim Halveti ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufi Hayat" adlı sempozyumda "İbrahim Halveti Hazretlerinin Yetiştği Ortam" adlı bir tebliğ sunan Y. Doç. Dr Ramazan Haykıran bu konuda çok kıymetli bilgiler sunmuş, konuyu özlü bir şekilde dile getirmiştir.² Biz burada fazla tekrara düşmeden düşüncelerimizi dile getirmeye çalışacağız.

Selçuk ve civarının İslam dini ile tanışmasının Aydınogulları Beyliği döneminde gerçekleştiğini biliyoruz. Coğrafi fetihler orduların gücüyle gerçekleşse de gönüller ordu gücüyle fethedilemez. Nitekim Kuşadası ve civarında İslamiyetin yayılması da Aydınogulları Beyliğinin hakimiyetinden çok önce tasavvufi anlayışın gönülleri fethetmesiyle mümkün olmuştur. O dönemde buralarda Zeynilik ve Mevleviliğin güçlü olduğu bilinmektedir.

İnsanların yaşadığı coğrafyanın ve iklimin insan karakterini etkilediği bilinen bir gerçektir. Sahil kesiminde yaşayan insanlar ılıman iklimin gereği olarak daha yumuşak tabiatlı, hırçnılıktan ve keskin tavırlardan uzak ve başka kültür ve din mensuplarıyla birlikte yaşama konusunda daha hoşgörülü bir karaktere sahiptirler. Ticaret ya da başka vesilelerle deniz yoluyla gelen farklı din ve kültür mensuplarıyla sağlıklı iletişim kurma gereğinin de bunda etkisi vardır. Ticari canlılık, farklı milletlere mensup tüccarlar eliyle yapıldığı için çok kültürlü ve zengin bir sosyal yapı meydana getirir, bunun sonucunda da birlikte yaşamaya dair ciddi bir tecrübe oluşturur. Bu insanlara fıkhn keskin hükümleriyle İslam dinini benimsetmek daha zor ve daha zaman alıcıdır. Sözgelimi fıkhn zimmi hukuku ile ilgili âmir hükümlerini böyle bir ortamda uygulamanın imkanı olamaz. Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz tasavvufi değerler ve yöntemlerle yaklaşıldığı takdirde daha iyi ve daha hızlı sonuç almak mümkündür. Kuşadası ve civarında da böyle olmuş, halkı tasavvuf yoluyla müslüman olan Kuşadası'nın müslümanlığı Aydınogulları Beyliğinin siyasi hakimiyetiyle resmileşmiştir.

15. asırda Halvetilik İran-Azerbaycan'dan Balkanlara kadar en geniş yayılma alanı bulan tarikat olmuş, adeta bu dönemin en görkemli temsilcisi haline gelmişti. Bu bağlamda Halvetilik Batı Anadolu kıyılarında Kuşadası ve Çevresinde de etkili olmaya başlamış ve önemli mu-tasavvıflar yetişmişti. Bu zengin ve güçlü tarikat bir asır sonra daha da yaygınlaşmış ve bünyesinden yeni tarikatlar doğmuştu. Bu bağlamda 17. asır kültür dünyasına bakıldığında Ahmediye, Gülşeniye, Şabaniye, Uşşakiye Sünbüliye gibi güçlü isimler görülmektedir. Bu tarikatlar içinde Şabaniye'nin Batı Anadolu kıyılarında oldukça yaygın bir etki alanı bulunmaktaydı.³

Kuşadasında tasavvufi hayat denince ilk akla gelen isim olan İbrahim Halveti hazretleridir. İbrahim Halveti'nin tasavvufi düşüncelerinde Niyazi Mısri'nin büyük etkisi vardır. Genelde kırsal ve karasal kültürle tecrübe edilen Türk tasavvuf kültürü, Niyazi Mısri ile sahil ve deniz kültürü ile yenilenmiş bir tasavvuf kültürü oluşturmaktaydı.⁴ Bu gerçekten yola çıkarak Ramazan Haykıran'ın sözünü ettiğimiz sempozyumdaki tebliğinin sonunda sorduğu soruyu cevaplandırmak ve bununla sözlerimizi sonlandırmak istiyoruz.

² Haykıran, Ramazan, "İbrahim Halveti Hazretlerinin Yetiştği Ortam", Kuşadalı İbrahim Halveti ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufi Hayat, Haz: Himmet Konur, İzmir 2016, s. 13-20.

³ Şeker, Mehmet, Anadolunun Türkleşmesi ve Kültürel Hayat, İstanbul 2011, s. 233.

⁴ Aşkar, Mustafa, Niyazi Mısri, hayatı, Eserleri, Görüşleri, İstanbul 2011, s. 40, 41.

Ramazan Haykıran Kuşadası civarındaki Nakşı şeyhlerinin büyük çoğunluğunun Nakşiliğin Halidi kolundan olmaması ve başka bir kol üzerinden Müceddidiye bağılı olmasının araştırılması gereğini dile getirmektedir. Kanaatimizce bu, Niyazi Mısri'nin geliştirdiği sahil ve deniz kültürüyle örtüşen tasavvuf anlayışıyla izah edilebilir. Nakşı-Halidi kolu fıkıh ve medrese ağırlıklı bir tarikattır. Medrese ve fıkıh ağırlıklı bir tasavvuf anlayışının hayat tarzı itibarıyla çok daha rahat ve esnek bir dünya görüşüne mensup halk tarafından benimsenmesi çok kolay değildir. Bir düşüncenin halkta karşılığının olabilmesi için, o halkın fitratı, yaşadığı coğrafyası, hayata bakışı ve kültürüyle örtüşmesi büyük önem arz etmektedir.

Sabırla dinlediğiniz için teşekkür eder saygılar sunarım.